

Enrique GARCÍA HERNÁN, *La acción diplomática de Francisco de Borja al servicio del Pontificado, 1571-1572*, València: Organismo Público Valenciano de Investigación, 2000, 562 p.

El llibre que comentem és una tesi doctoral, presentada l'any 1998 en la Facultat d'Història Eclesiàstica de la Pontifícia Universitat Gregoriana de Roma, una obra on s'analitza meticulosament, amb fluida redacció, el paper que va exercir Francesc de Borja (1510-1572) en l'últim any de la seua vida com a conseller del cardenal legat Alexandrí, nebot del papa Pius V, en missió diplomàtica a Espanya, Portugal i França; i després, en una nova missió, el seu paper davant del duc de Savoia. Donat el caràcter de la legació, l'estudi desborda el límit temporal proposat i analitza per extens el pontificat de Pius V i el generalat de Borja, és a dir, el període de 1565 a 1572. En aquest moment el papa està organitzant la famosa Lliga Santa, entre la Santa Seu, Espanya i Venècia, el punt culminant de la qual serà la victòria naval de Lepant el 7 d'octubre de 1571. Pius V vol ampliar la confederació amb la participació de Portugal (Sebastià de Portugal), l'Imperi (Maximilià II) i França (Carles IX). Borja, per la seua privilegiada situació, donada la seua condició de noble i de general de la Companyia de Jesús, té un decisiu paper per a la consecució dels objectius previstos.

No era fàcil l'estudi documentat i rigorós de Borja com a conseller d'un legat pontifici, figura aparentment secundària, però que passa a un primer pla quan s'estudia a fons, quan ix a la llum l'abundant documentació, dispersa per més de quaranta arxius i biblioteques, que l'autor ha consultat en distints països: en el Vaticà, França, Anglaterra, Irlanda, Alemanya, Àustria, Itàlia, Espanya i Portugal, tasca que li ha suposat deu anys d'investigació.

La present obra, acuradament editada per la Generalitat Valenciana, consta de cinc capítols, i disposa de mapes, quadres genealògics, una abundant bibliografia amb fonts impreses, un exhaustiu aparat crític i un valuós índex creuat de persones, temes, llocs i autors, que donen al llibre un gran valor instrumental i facilitat de consulta, donat el gran volum documental que utilitza.

El primer capítol presenta l'acció de govern de Borja i de Pius V, i els quatre restants estan articulats entre si, però formen unitats independents homogènies, segons els països on va actuar: Espanya, França, Portugal i Itàlia. De l'estudi es conclou que l'acció directa de Borja era necessària no ja per a aconsellar el legat Alexandrí, sinó per a intervindre amb autoritat i nom propi davant dels governants amb els quals el cardenal *nepote* havia d'entrevistar-se, entre altres raons, perquè Pius V recelava de la diplomàcia pontifícia, situació que s'analitza en el capítol I ("Cuadro político-religioso del generalato de Francisco de Borja", p. 25-116). Aquesta desconfiança el va portar a actuar al marge de molts dels seus consellers i va prendre grans decisions sense el concurs dels cardenals, i es va imposar enfront dels vots contraris, com quan va impedir que entressen heretges en la Lliga Santa. Apareix clarament la novetat de la intervenció de Pius V en la política matrimonial i el paper que ací Borja va exercir: sobretot perquè Sebastià de Portugal s'esposés amb Margarida de Valois. A pe-

sar d'aquest excés de zel, el papa va obtindre un doble èxit amb l'elecció de Borja: fidelitat en la gestió i situar un element conciliador dins de la comitiva del legat.

L'autor afirma que Borja va tindre èxit parcial en les seues negociacions amb Felip II, (capítol II: "Francisco de Borja en España", p. 117-193). És veritat que va exercir en la cort espanyola, per servir el pontificat, una oposició perifèrica. Des de dins va actuar la seua "clientela espiritual", inclòs l'influent pare Aroz. És veritat que va fer de mur de contenció enfront de les pretensions "regalistas" que conculcaven l'autoritat eclesiàstica en Milà, Nàpols i Sicília. Huit anys més tard van buscar les dues parts, monarquia hispànica i Santa Seu, els memorials que Borja va fer, creient-los modèlics en el procés a seguir. En part es va aconseguir la promesa que s'aplicaria íntegrament el concili tridentí a Nàpols i Sicília. Milà seguirà en conflictes, però alguna cosa es va poder aconseguir, encara que van ser xicotetes concessions.

Respecte al capítol III ("Francisco de Borja en Portugal", p. 195-265), García Hernán demostra que a mitjan segle passat –seqüela de la campanya pamfletària pombaliana– van sorgir autors que, per a injuriar l'annexió portuguesa, van incidir en la culpabilitat i complicitat dels jesuïtes, de manera que aquests van enredar l'inexpert Sebastià inclinant-lo cap a Castella. Segons García Hernán, no és veritat que la Companyia sencera s'inclinés cap a Castella; és més, Borja va fer veraders equilibris perquè Portugal fóra un regne fort, sense per això caure en desgràcia davant de Felip II. En fi, Borja es va oposar perifèricament a Felip II per ajudar el rei Sebastià.

En les instruccions entregades el cardenal Alexandrí sobre la manera de convèncer Sebastià de Portugal perquè s'adherís a la Lliga Santa s'incideix en un aspecte fonamental, el de reconquistar els llocs sants i alliberar el sepulcre del Senyor. Quan a la victòria de Lepant es va afegir el naixement del príncep Ferran, les reaccions no es van fer esperar. Lepant i el nou príncep apareixen com dos suports d'extraordinari valor que sostenien l'empresa politicoreligiosa mampresa per Pius V: la croada. Es va produir un d'aqueixos moviments messiànics tan freqüents de l'època, la projecció immediata del qual va ser l'afany per l'alliberament del sant sepulcre. El papa no va dubtar a oferir a Felip II coronarlo emperador d'Orient i restaurar l'imperi bizantí si recuperava els sants llocs; els venecians, sorprenentment, van secundar aquesta iniciativa, potser segurs que no l'acceptaria. El problema era que va fer una proposta semblant a França. Borja, també afectat per aquest ambient, va ser pràctic: decisions polítiques concretes.

Quant al capítol IV ("Francisco de Borja en Francia", p. 267-334), comença dient que alguns autors van implicar el legat i Borja en la decisió de Carles IX d'acabar amb els hugonots de manera violenta. Ara bé, els pocs documents que donen peu a això tenen una altra explicació. El cardenal Alexandrí volia sorprendre el papa i li va expressar veladament que havia aconseguit quelcom molt important. Però en realitat França no va fer molt en favor de la Lliga Santa: promeses dient que continuarien sent catòlics i que no atacarien Espanya. A canvi van demanar la dispensa per al matrimoni de Margarida de Valois, prèvia abjuració d'Enric de Navarra. Segons García Hernán, es tractava d'una abjuració secreta i res més. Borja va intentar, primer que res, que la corona gal·la s'acostés més al pontífex, però la reina s'inclinava cap a la calvinista Joana d'Albret. La seua missió no va tindre res a veure amb una acció repressiva ni contra Gaspar de Coligny ni contra els hugonots. El legat tampoc no va tractar de persuadir la família per a organitzar una repressió i encara menys una matança general.

Admet que Borja va poder estar darrere del moviment indòcil de la juvenil noblesa catòlica. El duc de Guisa va posar en les mans de l'ambaixador de Venècia una comprometedora carta firmada per ell i pel seu germà, el marquès de Mayenne, en la qual deien que, després de parlar amb el cardenal de Lorena, oncle i cap de la família, havien decidit que el marquès entrés en guerra contra el turc, unint-se a les forces vènetes de la confederació. El marquès va tindre a la seua disposició un exèrcit d'uns 2.000 homes, els quals es van presentar a l'abril a Venècia sota paga ordinària del dux.

Apareix en la tesi tot el problema de la política italiana de Pius V, que analitza en el capítol V ("Francisco de Borja y la península itálica", p. 335-426). La seua amada Lliga Santa estava agonitzant, assetjada per tots els fronts. Per a enfortir-la, els aliats van firmar a Roma el febrer de 1572 una nova capitulació. La rèplica va ser el tractat de Blois entre Anglaterra i França, del mes d'abril. Però tot seguit es confirmà que l'armada hispànica no aniria a lllevant, perquè França podia atacar Flandes i altres fronts; excusa, sense faltar-li motiu, ben orquestrada per Felip II per a guanyar Alger abans que ho fessen els francesos. L'emperador, pressionat pel duc de Ferrara, no volia col·laborar mentre el papa no fes marxa enrere en la concessió del títol de gran duc a Cosme I. Estava en joc el problema de la precedència, tensions xicotetes que vingueren a ser amb el temps un verdader problema. Manuel Filibert de Savoia no havia perdut la seua precedència com a vicari imperial a Itàlia per la concessió del títol de gran duc de Toscana a Cosme I, perquè així ho havia volgut el papa. Continuava tenint un influx que Felip II no desitjava. Havia pretés la possessió de Monferrato i Finale i ser general de la Lliga, però no va obtindre cap resultat, perquè Felip II s'havia oposat sistemàticament a tot, desitjant tindre-ho tot ell.

Com assenyala l'autor, és possible que aparega nova documentació, potser les instruccions per al cardenal Alexandrí en la seua missió a França, o les entregades a Borja per a la seua a Savoia. De més interès seria localitzar les cartes perdudes de Borja, les que va firmar durant els mesos que va estar a Ferrara. Fins i tot és possible que existisca un registre. Seria important trobar els registres de les cartes del cardenal Alexandrí, recuperar el seu arxiu privat, robat en els nostres dies. Segurament allí hi haurà la correspondència del col·lector pontifici de Portugal i la del nunci a Polònia. Encara seria de més valor localitzar els documents que van robar a Borja en Blois. Podem assegurar que l'obra del dr. García Hernán està fortament apuntalada pels documents i la bibliografia, així com pel rigor científic i solidesa. Amb el seu tarannà de bon historiador emplena amb aquest llibre un buit important que es coneixia des de feia molt de temps. És, sense cap dubte, una valuosa aportació a la historiografia espanyola, eclesiàstica i jesuítica.

MIGUEL NAVARRO SORNÍ
Facultat de Teologia de València
Institut Internacional d'Estudis Borgians